

NELUS NIEMANDT

A Holland Református Egyház missziója Dél-Afrikában az apartheid után¹

Bevezetés

Ennek az előadásnak – A Holland Református Egyház (DRC) missziója Dél-Afrikában az apartheid után – a háttére Willem Saayman *Being Missionary – Being Human. An overview of Dutch Reformed Mission* [Misszióban lenni annyi, mint embernek lenni. A Holland Református Misszió története] c. könyve. Saayman professzor, a híres David Bosch kollégája és barátja, elismert missziológus Dél-Afrikában, aki nagyon jól ismeri a dél-afrikai misszió történetét, és az egész országot is. Könyvében a DRC 350 éves missziójának történetét dolgozza fel. Az utolsó fejezet az 1990-es évek utáni misszióval – az apartheid utáni Dél-Afrika missziójával – foglalkozik, azzal a küldetéssel, amelynek horizontja „a föld végső határa”. A történelmet, úgy értelmezi, mint „társadalomtörténetet... amely a különböző osztályok, emberek, struktúrák és folyamatok közötti interakció.”² A DRC misszió történetét az afrikaans történelem szempontjából vizsgálja, és fordítva. A könyv címét is ebben a vonatkozásban kell érteni: *Misszióban lenni annyi, mint embernek lenni*. A DRC misszióját (az egyház „missziói létét”), ahogy az afrikaans történelem fontos eseményeit is emberi perspektívából mutatja be („embernek lenni”). Saayman megközelítése interdiszciplináris, amely felismeri a kultúra, a vallás és a politikai gazdaságtan összefüggéseit. Meglátása szerint a misszió története és az egyház története szorosan összetartozik. A hívő emberek gondolatai és tettei komoly és empatikus tanulmányozást igényelnek. A vallási jelenségeket csak az adott kor kontextusaiban tanulmányozhatjuk.³

Különösen fontos, ahogy a keresztyén missziót értelmezi. A misszió „a keresztyén élet mindent átfogó dimenziója a világban.”⁴ A „humanizálás” gondolata rendkívül fontos. A keresztyén misszió emberré válás – spirituális utazás Istennel, aminek célja, hogy olyan hétköznapi emberekké váljunk, mint amilyen a názáreti férfi maga volt. Ezzel együtt jár az Isten felszabadító, gyógyító és evangelizáló missziójában való részvétel, vagyis úgy vagyunk misszióban, ha egyben emberek is vagyunk.

1 Nelus Niemandt a Vallástudományi és Missziológiai tanszék vezetője a Dél-afrikai Egyetemen, Pretoriában. Előadása a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen, 2011. november 15-én hangzott el.

2 SAAYMAN: *Being Missionary – Being Human*, 1.

3 i. m., 2–4.

4 i. m., 5.

Saayman a társadalomtörténetet a „változások hullámai” felől szemléli – ezt a fogalmat M. Weber társadalomelméletéből kölcsönzi. Minden egyes hullám egy „különleges missziói mozgalom” korszaka, egy olyan társadalmi mozgalom kezdete – amely az eredeti látást fogalmazza újra a társadalmi változásokra reagálva. Ezek a hullámok a politikai gazdaságtanban, illetve karizmatikus vezetésben történő jelentős eseményekhez kapcsolódnak. A hullámok fellendülést, irányváltást és új motivációt jelentenek, melyek érintik a gyülekezeti tagok, lelképásztorok legtöbbjének az életét.⁵

Saayman a missziói erőfeszítések négy kiemelkedő korszakát különbözteti meg:

1. Az első hullám (1779–1834): rabszolgaság és misszió

Az első hullám a DRC misszióját a Cape tartomány rabszolgatartó rendszerének összefüggésében vizsgálja a 18. század végén. Ezt egy rabszolgatartó társadalomként írja le, ahol a rabszolgaság a társadalmi rend alapja. Saayman szerint az el-embertelenedés a rabszolgaság lényege. Az első hullám a DRC misszióját vizsgálja egy ilyen a rabszolgatartó társadalomban.⁶

Saayman négy következtetést von le az első hullám kapcsán:

- A misszióhoz való általános magatartás a 18. század végén kedvezőbbé vált. Ez egybeesett a Cape tartomány társadalmi, politikai változásaival.
- A pietizmus hatása, ami a DRC missziójának meghatározó és tartós jellemzője lett. A DRC missziói hagyománya valójában pietista hagyomány.
- A missziói lelkület leginkább a rabszolgaság kontextusában élt, és az első missziói törekvések is a rabszolgák felé irányultak.
- Egyfajta belső, faji feszültség és ellentmondás a DRC missziójának kezdettől fogva része és velejárója volt.

2. A második hullám (1867–1939): átlépés a határokon

A második hullám a DRC missziói erőfeszítését a gyarmatosításnak, és a dél-afrikai bányászat elindulásának, illetve az északi régió felfedezésének összefüggésében írja le. Olyan társadalmi tényezők határozták meg a DRC misszióját, mint a dél-afrikai hegemonia megszilárdulása, a kapitalista bányászat és tengerentúli befektetők befolyása, iparosodás és városiasodás, valamint a faji megkülönböztetés megerősödése. Ebben a hullámban szilárdult meg az afrikaans identitás, az afrikaans nyelvhasználat, az iparosodás és az városiasodás és az afrikaans nacionalizmus. A DRC missziója a külső határok átlépését jelentette, azzal a céllal, hogy az evangélium elérje Afrika minden népét. A missziói motivációban fontos szerepet játszott az a gondolat, hogy Istennek különös célja volt azzal, hogy fehér református keresztyének telepedtek le Afrika legdélebbi részén, meghatározó szerephez jutva, sajátos missziói küldetéssel.

⁵ i. m., 9.

⁶ Sajnos nincs időnk minden egyes hullámot (apartheid előtti folyamatot) részleteiben vizsgálni.

3. A harmadik hullám (1954–1976): az apartheid és a belső határok leküzdése

Ezt a korszakot csak az „apartheid” jelzővel szokták illetni. Ezzel az egy szóval jellemezték az országot, a népet, a társadalmi, politikai és vallási folyamatokat. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az apartheid korábban bevezetett intézkedésekre épült, illetve azokat teljesítette ki, amelyeket az előbb említettünk is. Saayman a harmadik hullámhoz a következő jellemzőket kapcsolja:

- A belső határok átlépése – az a tény, hogy egyre több fehér ember került kapcsolatba színes bőrűek életével, és belső határokat léptek át, hiszen a fehér dél-afrikaiaknak be kellett lépni a színes bőrűek világába, azért hogy hozzájáruljanak a fekete társadalom fejlődéséhez, amely társadalom és oktatás helyzetét a kormányzati beszámolókból ismerték meg.
- A rasszizmus és a missziói lelkesedés keveredése.
- Az afrikaans emberek idealizmusa, amely szerint az apartheid a faji kérdés igazságos megoldása.
- Az a tény, hogy a DRC a szociális felemelkedés és segítségnyújtás tevékeny részese volt.
- A DRC és a Nemzeti Párt alkotta kormány szoros együttműködése – „egy csapat”, amely a faji kérdés megoldására és a színes bőrű emberek megsegítésére hivatott.

4. A negyedik hullám (1990–): Az apartheid utáni demokratikus Dél-Afrika

Saayman a DRC missziójának elméleti és gyakorlati megvalósulását és azok formálódását egymást követő változások „hullámain” keresztül vizsgálja. Az első három hullám során a lényeg a még „kiskorúnak számító” őslakos afrikai népesség feletti gondviselés volt, amely abszolút faji szegregációba torkollott (apartheid). A misszió szoros összefüggésben volt az afrikaans önértelmezéssel, illetve azzal a meggyőződéssel, hogy övék az irányítás.⁷ Ez megváltozott az apartheid utáni demokratikus korszakban. 1998-ban új missziói stratégiát fogadott el a DRC, amelyben nagyobb hangsúlyt kapott a világ és az emberiség egésze. Jobban megfelel Saayman meghatározásának, mely szerint a misszió nem más, mint „humanizálás”. A missziót decentralizálták a gyülekezetekben. Ezzel új időszak kezdődött – melyet Saayman úgy ír le, mint missziót a föld végső határáig. Egyre több missziói kezdeményezés irányul Dél-, illetve Közép-Afrikára: az Indiai-óceán szigeteire; a kommunista országok felé; gyülekezeti missziói kezdeményezések születnek, adott esetben missziói törekvések indulnak a kommunizmus bukása után határaikat megnyitó kelet-Európai országokba.

⁷ SAAYMAN: Being Missionary – Being Human, 106.

Saayman meglátása szerint ez a hullám kezdeti stádiumban van, ezért jellemzőit kellő nyitottsággal, illetve az átmenetiség jegyében fogalmazza meg:

- A gyülekezeti közösségek kezdeményezései kerültek a középpontba, és a helyi gyülekezetek megerősítése;
- A hangsúly áttevődött a helyi, afrikai központúságtól a „világmisszió” felé fordult;
- A DRC-n belül identitási zavar alakult ki a dél-afrikai társadalmon belüli gyors változások következtében;
- A jelentős gazdasági elkötelezettségek, amelyek a szegénység sújtotta Afrikába irányuló misszióra nehezdednek a motiváció ellenében hatnak;
- A DRC testvéregyházaival való feszült viszony azt eredményezte, hogy sok gyülekezetek „távoli” missziókra koncentrált;
- A „föld végső határáig tartó” misszió megerősítést nyert azáltal, hogy a demokratikus Dél-Afrikából a világ bármely pontjára szabadon lehet utazni.

Misszió az apartheid utáni Dél-Afrikában: spirális mozgás „a föld végső határáról” a helyi gyülekezetekig

Saayman a negyedik hullámot úgy határozza meg, mint amely olyan folyamat, amely a helyi közösségeken kívüli, illetve a Dél-Afrika határain kívüli missziót hangsúlyozza, azaz „világmisszió”, ezt azonban átfogóbban kell értelmezni. A DRC határozataiban egyre nyilvánvalóbb a missziói ekkleziológia születése. A DRC Zsinatának apartheid utáni határozataiban jól látható az Afrika, ezen belül is Dél-Afrika gyógyulása iránti elköteleződés, csakúgy, mint egy új missziói paradigma kialakulása, amely a helyi gyülekezetekre fókuszál. Annak ellenére tehát, hogy a misszió iránya eredetileg a „világmisszióra”,⁸ illetve a „világ végéig” tartó misszióra mutatott, ezzel együtt vissza, azaz „haza” is tér.

Az én tételem különbözik a Saaymané-tól. A DRC határozatainak vizsgálata, valamint a DRC gyülekezeti eseményeinek átfogó tanulmányozása arra ösztönöz, hogy az apartheid utáni missziót *az egyház, különösen is a gyülekezetek eredeti missziói küldetésének, természetének újrafelfedezéseként* lássam. A DRC missziója több mint Saayman leírása a „föld végső határáig szóló” misszióról. Az apartheid utáni missziót a globális missziói reneszánsz kontextusában kell vizsgálni. Olyan misszió ez, amely egyszerre fókuszál a globálisra és lokálisra, amit akár „glokálisnak” is nevezhetünk.

Ami ezután következik az a DRC dél-afrikai missziójának az apartheid utáni időben való vizsgálata ebből a szempontból. A következő kérdésekre keresem a választ: Hogyan alakul át egy olyan felekezet, mint a DRC „népegyházból”⁹ missziói egyházzá? Hogy alakul át egy kiváltságos helyzetben lévő, a hatalom támogatását (apartheid) élvező egyház missziói egyházzá?¹⁰ Hogyan kerül át a hangsúly az egyház munkájáról az egyház létére?

8 SAAYMAN: Being Missionary – Being Human, 122.

9 „Christendom”: bővebben lásd GUDER: The continuing conversion of the church, 6–18.

10 A missziói egyház leírásához bővebben lásd GELDER–ZSCHEILE: The missional church in perspective.

Jelen előadás ezekre a kérdésekre keres válasz a DRC zsinati szabályrendeleteinek és irányelveinek a tanulmányozása által. Bár ezt a problémát „gyülekezeti tanulmányok” alapján is vizsgálhatnánk,¹¹ most mégis a DRC Zsinatának vezérlveire koncentrálunk és a missziói ekkleziológia és az egyházkormányzás kapcsolatára figyelünk. Míg a gyülekezeti tanulmányok alulról építkező megközelítést követnek, ez egy felülről lefele közelítő vizsgálat lesz, felismerve, hogy a gyülekezetek életét és identitását, missziói törekvéseit jelentős mértékben befolyásolja az egyházkormányzás és az ezt meghatározó irányelvek.

A missziói ekkleziológia kialakulása

A DRC-ben új missziói ekkleziológia van kialakulóban. Formálódását a misszió reneszánszának fényében kell érteni,¹² amelyre a nagy ökumenikus események és aktuális missziói egyházi párbeszéd fényében kell tekinteni.¹³ A missziológiai és ekkleziológiai változások a 20. század közepén indultak meg¹⁴ és nagy hatással voltak a DRC-re.

A missziói egyház kifejezés *Gospel in our Culture Network – GOCN* [Az Evangélium a Kulturánkban Hálózat] munkája által vált ismertté, illetve olyan könyvekből, mint a *Missional church: A vision for the sending of the church in North America* [Missziói egyház: az egyház észak-amerikai küldetése]¹⁵ Darrell Guder szerkesztésében (1998), *Church Next* (A jövő egyháza), Eddie Gibbs tollából¹⁶, valamint a születő egyházak mozgalma iránti növekvő érdeklődés okán.¹⁷ Lesslie Newbigin¹⁸ munkái, valamint David Bosch *Transforming Mission* [Paradigmaváltások a misszió teológiájában] című könyve, fontos szerepet játszottak a misszió újraértelmezésében. Nem szeretnék meghatározni egy olyan dinamikus és formálódó fogalmat, mint a missziói egyház, és Roxburgh és Boren' figyelmeztetésével értek egyet,¹⁹ miszerint nincs olyan missziói formula, amely csodaszert adna a misszióba való belépésre, de a világosság kedvéért álljon itt néhány lehetséges definíció:

A missziói egyház „...Isten népének közössége, amely úgy határozza meg önmagát, és úgy szervezi meg életét, hogy annak célja Isten világban végzett missziójában való részvétel. Más szavakkal, az egyház igazi és autentikus szervező elve a misszió.”²⁰

11 Lásd BROUWER: *Geloven in gemeenschap*, 397–439; HENDRIKS: *Studying Congregations in Africa*; NIEMANDT: 5 years of missional church.

12 McNEAL: *Missional Renaissance*, 1–4.

13 GELDER: *The missional church & denominations*, 2.

14 ANDERSON: *Missional DNA of the Evangelical Lutheran Church in America*, 167; GUDER: *The continuing conversion of the church*, 15–23.

15 A könyvről, eredetéről és teológiai gyökereiről lásd GELDER–ZSCHEILE: *The missional church in perspective*.

16 GIBBS: *Church Next*.

17 Lásd GIBBS–BOLGER: *Emerging churches*; JONES: *The new Christians*; McLAREN: *The church on the other side*; McLAREN: *A new kind a Christian*.

18 NEWBIGIN: *The Open Secret*, 29.

19 ROXBURGH–BOREN: *Introducing the missional church*, 24.

20 HIRSCH: *The forgotten ways*, 82.

„A missziói egyház perspektívája szerint a gyülekezeteket a Szentlélek teremti meg, és azért vannak, hogy megszólítsák a világot Isten Krisztusban véghezvitt megváltói munkájáról való bizonyosságtétellel, amely az élet minden területét átfogja.”²¹

„Missziói egyház az az egyház, amelyet az Isten missziójában való részvétel formál, amelynek célja, hogy helyreállítsa a dolgokat egy sebzett, bűnös világban, hogy megváltssa azt és Isten világra vonatkozó eredeti szándékának megfelelően formálja újjá.”²²

Granberg-Michaelson a missziói egyházat gyülekezeti szempontból határozta meg: „A missziói egyház az Isten világmissziójában való részvételt élete és identitása középpontjának tekinti.”²³

A 2010. év kiemelkedő ökumenikus eseményei megerősítették a missziói ekklezológia térnyerésének fontosságát. 2010-ben, Edinburghban megerősítették, hogy az egyház természetéből eredően missziói – Isten elhívásából és küldéséből táplálkozik.²⁴ A 2011-ben Lausanne-ban született „Cape Town Commitment”²⁵ (Lausanne III) szerint Isten arra hívja el az övéit, hogy részt vegyenek missziójában: „Missziókn teljes mértékben Isten missziójából következnek, az egész teremtett világnak szól, és a keresztt megváltó győzelme áll a középpontban”. A Református Egyházak Világközösségének (REV) Egyesülő Nagygyűlése az egyház hivatását a Szentháromság Isten missziójában való részvételben ismerte fel és abban, hogy „az egyház arra küldetett, hogy szeresse és szolgálja az Urat, és arra hivatott, hogy a közösséget és az igazságosságot munkálja.”²⁶ A misszióról született szekció beszámoló szerint:

„Az egyházak és közösségünk missziói identitása és elköteleződése a REV létének értelme (raison d'être), a református identitás lényegi eleme, éppen ezért a közösség struktúrájában, erőforrásainak felhasználásában és minden cselekedetében vissza kell tükröződnie.”²⁷

A missziói egyház felfogása egyre nagyobb elfogadásra talál – elmozdulás látszik az egyházközpontú misszió felől, a misszióközpontú egyház felé.

Fordulópont a missziológiai ekklezológia fejlődésében

Ezen előadás célja, hogy rámutasson arra, hogy a missziói ekklezológia a DRC-n belül is kialakulóban van. Saayman az úgynevezett negyedik hullám kapcsán nem tesz említést a missziói ekklezológia kialakulásáról, csak egy kifelé ható, a „föld végső határára irányuló” missziói aktivitásnak látja. Egy másik írásomban rámutatok arra, hogy ez a negyedik hullám sokkal összetettebb²⁸ és egyértelműen látszik a missziói ekklezológia kialakulása a DRC vezérelveiben.

21 GELDER: *The missional church & denominations*, 44.

22 BARRETT: *Treasure in clay jars*, [oldalszám nélkül].

23 GRANBERG–MICHAELSON: *Insights into becoming a missional denomination*, 267.

24 KIM–ANDERSON: *Edinburgh 2010*, 180.

25 Lausanne III, 2011, *Cape Town Commitment*.

26 *World Communion of Reformed Churches*, 62.

27 *World Communion of Reformed Churches*, 164.

28 NIEMANDT: *Kontoere in die ontwikkeling*, 92–103.

A fordulópont a DRC 2002-es Egyetemes Zsinatán vált nyilvánvalóvá, amely úgy határozott, hogy megbízza a gyülekezetek életét felügyelő bizottságot egy gyakorlati, gyülekezeti ekkleziológiai tanulmány elkészítésével.²⁹ Ezt a kérést 2004-ben ismét megerősítették.³⁰ A missziói ekkleziológia tudatos megfogalmazásában ez fordulópontot hozott, mivel a megelőző zsinatok ugyan elismerték a gyülekezetek jelentőségét az egyház missziójában, de az egyház missziói munkájának kizárólag hagyományos értelmezése szempontjából. Ezt az egyházi rendtartás 53. paragrafusa írta (írja le a mai napig)³¹ az „Egyház munkája” fejezet részeként, a következőképpen:

53.1 A misszió az Atya, Fiú, Szentlélek üdvözítő munkája a világ javára, amelyen keresztül Ő, Igéje és Szentlelke által magának az egész emberi nemzetségből egy kiválasztott közösséget gyűjt egybe.

Ezen a gyülekezeten keresztül

- Isten hirdetteti Igéjét a bűnös világnak,
- Létrehozza a szentek közösségét minden népből,
- Felhatalmaz a szolgálatra a szűkséget szenvedő világ javára,
- Váltsuk valóra a gyakorlatban azt a parancsát, hogy a teremtést védjük és igazgassuk,
- A társadalmak és a világ felé igazságosságát hirdeti.

Ezek által hozza el az ő országát a világ végezetéig.

53.2 A misszió által az egyház az evangéliumot adja át az egyházon kívül élő embereknek annak minden vetületével.

53.3 A misszió minden egyes ember és gyülekezet hivatása. Ahol a munka mértéke vagy más körülmények szükségessé teszik, a missziói munkát az egyház tagabb struktúráiban, egyházmegyei vagy zsinati keretben kell folytatni.

A megerősödő missziói ekkleziológia jellemvonásai

Ha közelebről megvizsgáljuk a gyakorlati, gyülekezeti ekkleziológia megfogalmazásának folyamatát, illetve a DRC Zsinatának határozatait, jól látszódnak a missziói ekkleziológia körvonalai.³² Ennek megfelelően:

- Az értelmezés, miszerint az egyház a Szentháromságban való élet – a relacionális, azaz Szentháromság belső kapcsolataira összpontosító teológiai reflexió nagyban hozzájárult ahhoz az új megközelítéshez, amely az egyház missziói identitásában a kapcsolatokra és a közösségre helyezi a hangsúlyt;
- A DRC református identitására épülő tudatos missziói önértelmezés;
- A *Missio Dei* fontosságának újrafelfedezése – a DRC elhívása az Isten missziójában való részvételre;
- A *Missio Dei* a *Missiones Ecclesiae* –hoz vezet. Az egyház természeténél fogva missziói;

²⁹ Agenda van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, 542.

³⁰ Handeling van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, 444.

³¹ Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2002, 21; Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Ker 2007, 23.

³² Lásd NIEMANDT: 'Kontoere in die ontwikkeling, 92–103.

- Megújult teológiai érdeklődés az Isten országával kapcsolatban;
- Az Afrika és Dél-Afrika gyógyulása iránti megújult elkötelezettség eredményeként a helyi gyülekezetek szerepe újból középpontba kerül.

Az egyház élet a Szentháromságban

A missziói ekkleziológia egyik alapvető kijelentése, hogy az egyház részesedik Isten világban való jelenlétének, illetve munkájának valóságában. A missziói egyházzal való gondolkozás a Szentháromsággal kezdődik, mivel a Szentháromság mutat arra a küldő Istenre, aki „missziói Isten.”³³ A DRC-t a Szentháromságról szóló tanításban Karl Barth hatására bekövetkezett paradigmaváltás is befolyásolta³⁴, aki nagy hangsúlyt fektetett Isten Szentháromságban való önkinyilatkoztatásának teológiai értelmezésére. A DRC-t református identitása és története határozza meg. Ez egyebek mellett azt is jelenti, hogy az egyházat a Szentháromság Isten életében való részesedése felől értelmezi. Az egyház vagy missziói közösség, vagy nem a Szentháromság Istennel él közösségben.³⁵

A 2002-es Zsinat egyértelműen fogalmaz:

„Krisztus által az egyház a Biblia Szentháromság Istene – az Atya, Fiú, Szentlélek iránt elkötelezett közösség. Hisszük, hogy az egyház a Szentháromság Istenhez tartozik és az Istennel való közösségben létezik. Az egyház Isten népe, Krisztus teste, és a Szentlélek temploma. Minden, ami vagyunk és amit teszünk – önértelmezésünk, misszióink, és szolgálatunk – ettől a kapcsolattól függ. Isten egyházaként élve ez a legalapvetőbb princípium. Ez az Isten pedig a Szentháromság, aki az Ó-, és Újszövetségben, mint Atya, Fiú, Szentlélek jelentette ki önmagát.”³⁶

Az egyházi törvény 53. paragrafusa a következőképpen fogalmaz:³⁷

„53.1 A misszió a Szentháromság Isten, az Atya, Fiú, Szentlélek üdvözítő munkája a világ javára, amelyen keresztül Igéje és Szentlelke által magának az egész emberi nemzetségből egy közösséget gyűjt egybe.”

A 2004-es Zsinat kimondta, hogy a gyülekezet elhívásának alapja a Szentháromság és ennek fontos következménye van az ekkleziológiára nézve.³⁸

A 2011-es Zsinaton a DRC elfogadott egy olyan dokumentumot, amelyik minden további, a missziói egyházzal való vitának az alapja.³⁹ Ebben a dokumentumban a misszió a Szentháromság Isten teremtő, szabadító és megváltó munkája a világban, amelyben részt venni az egyház kiváltsága. Ez a megfogalmazás a DRC missziói

33 GELDER–ZSCHEILE: *The missional church in perspective*, 6; BOSCH: *Transforming Mission*, 390.

34 Lásd GUDER: *The continuing conversion of the church*, 19; FLETT: *The Witness of God*; DEKKER: *Marginaal en missionair*, 148–151. véleményét Barth hatásáról.

35 FLETT: *The Witness of God*, 34.

36 *Agenda van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk*, Addendum A8.1.

37 *Die Kerkerde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2002*, 21; *Die Kerkerde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007*, 23.

38 NIEMANDT: *Kontoere in die ontwikkeling*, 96; *Handelinge van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2004*, 35.

39 *Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011*, 131.

egyházértelmezésének világos jele, és kijelöli minden további eszmecsere irányát azzal, hogy az egyház életét a Szentháromság életének részeseként értelmezi.

Missziói és református identitás

2007-ben a DRC Zsinata fontos dokumentumot fogadott el az egyház református identitására vonatkozóan. Eszerint:

„Az egyház Isten kegyelme által létezik és Istenhez tartozik. Istenhez tartozunk. Az egyház Isten ajándéka a világnak, a világ javára. Az egyház hivatását Isten általi küldetésének fényében lehet értelmezni, ezért az létében missziói. Az egyház lényege szerint a világban van és a világhoz küldetett.”⁴⁰

A 2011-ben elfogadott dokumentum, amelynek címe „Missziói ekkleziológia”, az egyház identitásának két jellemvonását fogalmazza meg: református és missziói.⁴¹ A gondolat összecseng az Református Egyházak Világközössége vonatkozó beszámolójának iránymutatásával, mely szerint az egyház missziói identitása és programja a református identitás lényegi eleme.⁴²

Missio Dei – Isten missziójában való részvétel

A *Missio Dei* az egyik legfontosabb motívum az utóbbi 50 év missziológiai gondolkodásának.⁴³ Isten a misszió Istene, aki az egyházat a világba küldi. Nem az egyház „végzi” a missziót, hanem Isten missziójának eredménye az egyház.⁴⁴ Ebben az értelemben a misszió a Szentháromság Istennek a teremtett világba való belépésével kezdődik, mindenekelőtt Jézus Krisztus testet öltésével, és a Szentléleknek a világba való kiküldésével.⁴⁵ Ez fontos változást jelent: a misszió alanya nem az egyház, hanem Isten, a misszió értelmezése pedig nem egyház központú, hanem Isten központú.⁴⁶ Az egyház lényege szerint missziói.⁴⁷

A 2002-es Zsinat egyik dokumentuma lényegi üzenetet hordoz:

„A 20. században világosan megértették, hogy az egyház nem önmagáért létezik, hanem mások szolgálatára és segítségére küldetett. Az egyház Isten misszióját (*Missio Dei*) szolgálja a világban. Éppen ezért minden gyülekezet missziói gyülekezet.”⁴⁸

40 Agenda-Deel I van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007, 14.

41 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 131.

42 World Communion of Reformed Churches, 164.

43 Lásd BOSCH: *Transforming Mission*, 389–393; KOFFEMAN: *Het goed recht van die kerk*, 186; GUDER: *The continuing conversion of the church*, 20.

44 BOSCH: *Transforming Mission*, 519.

45 SCHREITER: *Mission from the ground up*, 15.

46 GELDER–ZSCHEILE: *The missional church in perspective*, 6.

47 GUDER: *The continuing conversion of the church*, 20.

48 Agenda van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, Addendum A8.1.

A 2007-es zsinati beszámoló szerint a *Missio Dei* az egyház lényege és alapvető jellemvonása. Az egyház élete a világra irányul, mivel az egyház nem önmagáért vagy tagjaiért létezik.⁴⁹

A 2011-es dokumentum a missziói ekkleziológia vonatkozásában kimondja, hogy a *Missio Dei* az egyház alapja. Az egyház nem más, mint Isten missziójában való részvétel. Az egyház erre rendeltetett és született – az egyház Isten missziójának gyümölcse és ennek a misszióknak a részese és szolgálja legyen. A *Missio Dei* az egyház lényege. A missziói egyház az egyház életének a lényegét határozza meg – Isten missziójában való részvételt.⁵⁰

A Missio Dei a Missiones Ecclesia-hoz vezet

A misszió Isten előmenetele a világban, az egyház pedig ennek a misszióknak az eszköze. Missziói munkánk csak addig számítnak, ameddig az Isten missziójában való részvételt tükrözik.⁵¹ Az Újszövetségben kifejezetten sehol sem parancsolják meg az egyháznak, hogy végezzen missziót – feltételezi, hogy a misszió az, amiről ezek a közösségek szólnak⁵² ezt a világ felé való alapvető mozgást értelmezi úgy, mint az egyház katolicitását – meghatározza az egyházat, és megalapozza hitelességét.

Az egyház missziói értelmezésének fontos dokumentuma a „Kerk en Samelewing”,⁵³ amelyben az egyházat missziói közösségnek nevezik.

A 2002-es Zsinat⁵⁴ elfogadott egy ekkleziológiai beszámolót, amelyben „20. századi ekkleziológiai felismerések” olvashatók. Eszerint az egyház nem önmagáért létezik, hanem azért, hogy Isten missziójában részt vegyen és másoknak szolgáljon: „Az egyház Isten misszióját munkálja ebben a világban – ezért minden gyülekezet missziói gyülekezet.”

A 2011-es dokumentum a missziói ekkleziológiáról a következőket írja:

„Az egyház missziói, Isten missziójának részese, másképp nem tehet. Pontosan ezért létezik az egyház – erre teremtett. A *Missio Dei* a *Missiones Ecclesia*-hoz vezet. Az egyház Isten missziójának gyümölcse és ennek a folytatásában részesedik. Ez az egyház szíve. A misszió az egyház lényegét határozza meg.”⁵⁵

Az egyház missziói egyház és ez a világra irányuló misszió az, ami meghatározza, jellemzi és megszabja a rendjét. A misszió egyszerre határozza meg az egyház lényegét, illetve hitvalló természetét.

Az Isten országa

Isten missziója és Isten országának eljövetele szorosan összefügg. Isten missziója nem más, mint Isten országának eljövetele.⁵⁶ Istennek a világban végzett munká-

49 Agenda-Deel I van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007, 44–56.

50 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 132.

51 BOSCH: Transforming Mission, 390–391.

52 Lásd GUDER: The continuing conversion of the church, 52; KOFFEMAN: Het goed recht van die kerk, 187.

53 Kerk en Samelewing 1986, 11.

54 Agenda van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, Addendum A8.1.

55 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 132.

56 GUDER: The continuing conversion of the church, 35–39.

ja nagyobb, mint az egyház missziója.⁵⁷ Az egyház és Isten országa kapcsolatát azonban nem szabad úgy értelmezni, mintha az egyház Isten országának gyenge példája. Ugyanakkor az egyház nem tökéletes, tudatában van annak, hogy Isten országa még nem érkezett el, ezért az egyház nem lehet Isten királysága a maga teljességében.⁵⁸

Egy 2004-ben született vonatkozó dokumentum emlékeztet arra, hogy Isten az egyházat országa munkálására használja, de Isten más szervezeteket és embereket is használ, akik nem keresztyének, hogy végezze misszióját.⁵⁹ Egy 2007-es a református identitásról szóló dokumentumban a DRC kijelenti, hogy a hit nem csupán az egyházé. Isten országa nagyobb, mint az egyház, az egyház annak csak jele, kifejeződése. A hívőket arra hívja, hogy jelt adjanak az Ő országáról és úgy éljenek, hogy Isten uralmáról tanúskodjanak. Az Isten országának megélése a mindennapokban nyilvánvaló, evilági és természetes valóság lehet.⁶⁰ A 2007-es „Statement of Calling” dokumentum szerint: „A föld sója és a világ világossága kell, hogy legyünk, mint hívő emberek. Isten eljövendő uralmának szolgálói vagyunk.”⁶¹ A 2011-es dokumentum a missziói ekkleziológiáról tartalmaz egy fejezetet a missziói egyház és az Isten országa kapcsolatáról, és ebben az egyház biztonyságtétele végső céljának Isten országának új megjelenítését tekinti.⁶²

A kérdést Bevans is tárgyalja,⁶³ amikor azt mondja, hogy nem létezik olyan ekkleziológia, amelyik az egyház lényegét nem Isten jelenvaló és eljövendő országának hirdetésében és tanúbizonyosságában ragadja meg.

Megújult elköteleződés Afrika, illetve Dél-Afrika gyógyító helyreállítására

A 2002-es Egyetemes Zsinat nyilatkozatot adott ki az ülés után. Ennek fontos része a következő:

„Újra elkötelezzük magunkat a kontinens, különösképpen is Dél-Afrika mellett. Aggodalommal töltenek el a tragikus történetek az erőszak legszörnyűbb megnyilvánulásairól, a hatalmas szegénység és éhezés, az AIDS járvány terjedése és tisztelet hiánya az emberekkel, állatokkal, illetve környezettel szemben. Mindennek mi is részesei vagyunk. A Zsinat együttérzését fejezi ki az áldozatoknak. Mi is a változást akarjuk munkálni. Következésképpen elkötelezzük magunkat, hogy másokkal közösen keressük társadalmunk kérdéseire a választ. Mint egyház, minden szinten segíteni kívánunk. Biztosítjuk a kormányt együttműködésünkről és a közösség szolgálatára irányuló elkötelezettségünkről.”⁶⁴

57 GELDER–ZSCHEILE: The missional church in perspective, 4.

58 DEKKER: Marginaal en missionair, 83.

59 Handelingen van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2004, 36.

60 Agenda-Deel 1 van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007, 14.16.

61 Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007.

62 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 133.

63 BEVANS: From Edinburgh to Edinburgh, 10.

64 Handelingen van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2004, i.

A 2007-es Zsinat kiadta a „Declaration of Calling” nyilatkozatot,⁶⁵ amelyben elismeri a DRC elhívását arra, hogy „Isten Afrikában élő népének része legyen”.

Egy 2011-es beszámoló a missziói ekkleziológiáról⁶⁶ tartalmaz egy részt a missziói egyház és a gyülekezetek társadalmi szolgálatának kapcsolatáról. A missziói egyház missziói diakóniát folytat. A világ problémáira és kérdéseire koncentrálnak, egyéni, családi, közösségi szinten, sőt országosan, illetve az egész kontinensen tapasztalható szenvedésre. A misszió egyház változást indít el. A missziói diakónia lényege részt venni Istennek a közösségek és a tágabb értelemben vett társadalmi életet átalakító munkájában.

Gyülekezetek – összpontosítás a helyi egyházra

A missziói teológia megjelenése óta a hangsúly a gyülekezetekre került. Az intézményes egyházzal szemben a helyi közösségekre, a Zsinatról a gyülekezetekre került át a hangsúly (NGK Agenda 2004). Az egyház gyülekezeteiben él az egyház. Annak ellenére, hogy az egyházszerkezet még mindig fontos, az egyház lényegi kifejeződései a gyülekezetek maguk. A helyi gyülekezetek Istennek az egyes közösségek felé irányuló missziójának legfontosabb képviselői.⁶⁷

Barrett⁶⁸ leírása szerint abban a missziói egyházban, amelyik Isten azon missziójának elkötelezettje, hogy „Ő helyreállítsa a dolgokat egy sebzett, bűnös világban, megváltsa és helyreállítsa úgy, ahogy azt eredetileg eltervezte”, a helyi gyülekezetek a legfontosabb szerepet kapják.

A DRC a gyülekezetek missziói életét újraértelmezte több szabályrendeletében. Ezek közül néhány:

- A helyi gyülekezet az a közösség, amelyben a hívek együtt ünneplik az úrvacsorát közösségükben. A közösséget a szeretet és egymás iránti hűség határozza meg, mint egy nagy családban.⁶⁹
- A gyülekezet minden tagja misszióra hivatott, bárhol is legyenek.
- A hitet a hétköznapokban kell megélni. A hívő ember Krisztus követője bárhol is él és dolgozik. Az egyház a hétköznapi életben lesz esemény, nincs különbség szent és világi tér és hely között.⁷⁰

Bár az elején azt mondtam, hogy nem kívánok most kitérni gyülekezeti tanulmányokra a DRC apartheid utáni missziójának tanulmányozásában, meg kell említenem itt néhány érdekességet:

- a) Az olyan fogalmak, mint missziói egyház és missziói ekkleziológia egyre több gyülekezet nyelvhasználatába bekerültek. Egyre több gyülekezet magát „helyi közösség egyházának” nevezi, mivel a helyi közösség életében aktív szerepet vállal. Új „nyelv” van kialakulóban, amely új teret nyit a fantáziának, hogy tudnillik mit lehet tenni, és hová lehet fejlődni;

65 Die Kerkerde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007.

66 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 136.

67 Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 84–85.

68 BARRETT: Treasure in clay jars, [oldalszám nélkül].

69 Agenda-Deel 1 van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007, 46.

70 Agenda-Deel 1 van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007, 47.

- b) A 2011-es zsinat egyik demográfiai tanulmánya szerint a DRC gyülekezeteinek 30%-a határozta meg magát missziói gyülekezetként;
- c) Több mint 170 DRC gyülekezet tagja a Dél Afrikai Missziói Egyházak Szövetségének;
- d) Az egyik regionális zsinat megváltoztatta küldetés értelmezését – a Highveld Synod 2005-ben kijelentette: „A zsinat a gyülekezetek segítője abban, hogy a) azok mind inkább Isten dicsőségét, egymást és a világot szolgálják Jézus Krisztus szeretetével; és b) vezesse a gyülekezeteket azon az úton, amelyen missziói gyülekezetekké válnak.

Megváltoztathatja a missziói ekkleziológia az egyházszerkezetet?

A felekezeti rendszer átalakítása rendkívül összetett folyamat és sok változtatást igényel.⁷¹ A missziói ekkleziológia egyik dokumentuma szerint⁷² az egyház a missziói identitásának elnyerésében elengedhetetlen a kenotikus, önmagát megüresítő megközelítés. A *Kenosis* a missziói teológia központi kérdése. Áldozatra van szükség azokért, akikhez a Lélek az egyházat küldi, ez az egyetlen járható út Krisztus követésében. Forney szerint⁷³ az egyházkormányzat formáját és célját meghatározza a kontextus. Isten missziója időtől és helytől függően változó formákat ölt, ezért el kell hagynunk a felekezeti szerepre jellemző, problémamegoldásra koncentrálnó gondolkodást és dinamikus „relacionalitásban” kell cselekedni.⁷⁴

Az egyházkormányzással az a probléma, hogy hajlamos tipikusan felekezeti szerkezetet tükrözni, vagyis nem az egyház és ekkleziológia lényegére tekint, hanem szervezeti és funkcionális kérdésekre. A misszióról való párbeszéd újra előtérbe helyezte az egyház lényegét, mint amelyik természetesen missziói.⁷⁵ A missziói nyelvezet bevezetése azt a célt szolgálta, hogy keretet adjon a teológiai párbeszédnek és az átalakulást segítse.⁷⁶ Kutatások szerint az új missziói nyelvezet megváltoztatja a gyülekezetek életét.⁷⁷ Granberg-Michaelson utal arra a „nyelvi kihívásra”,⁷⁸ amely az Amerikai Református Egyház missziói átalakulását végigkövette (RCA). A kérdés az, hogy a missziói ekkleziológiáról beszámoló dokumentum a DRC Zsinatának nyelvét is befolyásolta-e.

A legfontosabb azonban, hogy a gondolkodás alapvetően új keretet kap. A missziói ekkleziológia az egyház és egyházszerkezet alapvető feltételezéseinek újragondolására ösztönöz, és új nyelvet tesz szükségessé a mindig változó kontextusban. Granberg-Michaelson véleményét⁷⁹ osztom az Amerikai Református Egyházzal: „Egyházszerkezetünk vizsgálatra és átdolgozásra szorul, mivel látható, hogy jelen állapotában nem erősíti a gyülekezetek missziói elköteleződését”. Minden, amit az egyház tesz, missziói kell, hogy legyen. Missziói szervezetre van szükség, amely

71 ROXBURGH: Reframing denominations from a missional perspective, 77.

72 Agenda vir die 14 de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011, 136.

73 FORNEY: Living in the city, 55.

74 FORNEY: Living in the city, 56.

75 GELDER: The missional church & denominations, 42.

76 ROXBURGH: Reframing denominations from a missional perspective, 79.

77 NIEMANDT: 5 years of missional church.

78 GRANBERG–MICHAELSON: Insights into becoming a missional denomination, 276.

79 GRANBERG–MICHAELSON: Insights into becoming a missional denomination, 281.

önmagán túl vezeti az egyházat/felekezetet, hogy az részesedjen a Szentháromság Isten munkájában a világban. Ehhez képzeletünk kereteinek radikális átalakítására van szükség – annak felismerésére, hogy mi az, ami a Lélek által lehetséges. Swart szavaival: „A keresztyén (egyház)vezetést, mint *imaginatio Trinitatis-t* közösségi ekkleziológia teológiai valósága alakítja, amely a Szentháromság Isten életében gyökerezik, és a világ kulturális áramlataiban társadalmilag megvalósul.”⁸⁰

Véggkövetkeztetés

A DRC új missziói ekkleziológiája van formálódóban. A 2011-es „Missional Ecclesiology” dokumentum közel 9 év munkájának a csúcspontja. Az apartheid utáni missziót a DRC-ben az egyház és a helyi gyülekezetek missziói természetének újrafelfedezése jellemzi. Ez egy olyan mérlegelési folyamat, amelyben a gyülekezetek felfedezik, hogy mit jelent bekapcsolódni a Szentlélekkel együtt Isten missziójába.

Fordította:
Balog Margit és Iszlai Endre

Felhasznált Irodalom

- ANDERSON, D. R.: Missional DNA of the Evangelical Lutheran Church in America, in: Van Gelder, C. (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eermans, 2008, 166–197.
- BARRETT, L. Y. (ed.): *Treasure in clay jars. Patterns in Missional Faithfulness*, Grand Rapids, Eerdmans, 2004.
- BEVANS, S.: From Edinburgh to Edinburgh. Towards a missiology for a world church, in: Kalu, O. U.–Vethanayagamony, P.–Chia, E. K-F. (ed.): *Mission after Christendom. Emergent themes in contemporary mission*, Louiseville, Westminster John Knox, 2010, 1–11.
- BOSCH, D. J.: *Transforming Mission. Paradigm shifts in theology of mission*, New York, Orbis Books, 1991.
- BROUWER, R.: *Geloven in gemeenschap. Het verhaal van een Protestantse Geloofsgemeenschap*, Kampen, Kok, 2009.
- DEKKER, W.: *Marginaal en missionair. Kleine teologie voor een krimpemde kerk*, Kampen, Boekencentrum–Zoetermeer, 2011.
- DINGEMANS, G. D. J.: *De stem van de Roepende. Pneumatheologie*, Kampen, Kok, 42005.
- DINGEMANS, G. D. J.: *Een huis om in te wonen. Schetsen en bouwstenen voor een Kerk en een Kerkorde van de toekomst*, 's-Gravenhage, Uitgeverij Boekencentrum, 1987.
- FLETT, J. G.: *The Witness of God. The Trinity, Missio Dei, Karl Barth and the nature of Christian community*, Grand Rapids, Eerdmans [Kindle edition], 2010.
- FORNEY, D. G.: Living in the city – journeying outside the gate, in: Van Gelder, C. (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eermans, 2008, 46–74.

80 SWART: Christian Leadership as Communion Imagination, 114.

- GELDER, C. VAN (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eermans, 2008.
- GELDER, C. VAN: An ecclesiastical Geno-Project: Unpacking the DNA of denominations and denominationalism, in: Van Gelder, C. (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eermans, 2008, 12–45.
- GELDER, C. VAN–ZSCHEILE, D. J.: *The missional church in perspective. Mapping trends and shaping the conversation*, Grand Rapids, Baker Academic (Kindle edition), 2011.
- GIBBS, E.: *ChurchNext. Quantum changes in how we do ministry*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2000.
- GIBBS, E.–BOLGER, R. K.: *Emerging churches: Creating Christian community in postmodern cultures*, Grand Rapids, Baker Academic, 2005.
- GRANBERG-MICHAELSON, W.: Insights into becoming a missional denomination, in: Van Gelder, C. (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eermans, 2008, 263–282.
- GUDER, D. (ed.): *Missional church: A vision for the sending of the church in North America*, Grand Rapids, Eerdmans, 1998.
- GUDER, D.: *The continuing conversion of the church*, Grand Rapids, Eerdmans, 2000.
- HENDRIKS, H. J.: *Studying Congregations in Africa*, Wellington, NetAct, 2004.
- HIRSCH, A.: *The forgotten ways: Reactivating the Missional Church*, Grand Rapids, Brazos, 2006.
- JONES, T.: *The new Christians. Dispatches from the Emergent frontier*, San Francisco, Jossey-Bass, 2008.
- KIM, K.–ANDERSON, A. (ed.): *Edinburgh 2010. Mission today and tomorrow*, Oxford, Regnum, 2011.
- KOFFEMAN, L. J.: *Het goed recht van die kerk. Een theologische inleiding op het kerkrecht*, Kampen, Kok, 2009.
- Lausanne III, 2011, *Cape Town Commitment*, The Third Lausanne Congress on World Evangelization, Cape Town, 2010. október 16–25.
- McLAREN, B. D.: *The church on the other side. Doing ministry in the postmodern matrix*, Grand Rapids, Zondervan, 2000.
- McLAREN, B. D.: *A new kind a Christian. A tale of two friends on a spiritual journey*, San Francisco, Jossey-Bass, 2001.
- McNEAL, R.: *Missional Renaissance. Changing the scorecard for the Church*, San Francisco, Jossey-Bass, 2009.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 1986, *Kerk en Samelewing. 'n Getuienis van die Ned. Geref. Kerk soos aanvaar deur die Algemene Sinode van die Ned. Geref. Kerk*.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2002(a), *Agenda van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2002*, Október, 2002.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2002 (b), *Handelinge van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2002*, Október, 2002.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2002, *Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk*, LuxVerbiBM, Wellington.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2004, *Handelinge van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2004*, Október, 2004.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2007, *Agenda-Deel 1 van die Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007*, Június, 2007.

- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2007, *Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk*, LuxVerbiBM, Wellington.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2011, *Agenda vir die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011*, 2011. október 10–14.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 2011, *Handelinge van die 14de vergadering Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2011*, 2011. október 10–14.
- NEWBEGIN, L.: *The Open Secret. An introduction to the theology of Mission*. Grand Rapids, Eerdmans, [Revised Edition] 1995.
- NIEMANDT, C. J. P.: 5 years of missional church, in: *Missionalia* 38/2 (2010), 397–413.
- NIEMANDT, C. J. P.: 'Kontoere in die ontwikkeling van 'n missionêre ekklesiologie in die Nederduitse Gereformeerde Kerk – 'n omvangryker vierde golf', in: *Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif* 51/3 (2010), 92–103.
- Protestantse Kerk in Nederland, 2004, *Kerkorde en ordinaties van de Protestantse Kerk in Nederland*, elérhető: http://www.pkn.nl/5/site/uploadedDocs/Kerkorde_en_OrdinatiesBC.pdf, letöltés dátuma: 2011. október 20.
- ROXBURGH, A. J.: Reframing denominations from a missional perspective, in: Van Gelder, C. (ed.): *The missional church & denominations. Helping congregations develop a missional identity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2008, 75–103.
- ROXBURGH, A. J.–BOREN, M. S.: *Introducing the missional church: What it is, why it matters, how to become one*, Grand Rapids, Baker, 2009.
- ROXBURGH, A. J.–ROMANUK, F.: *The missional leader. Equipping your church to reach a changing world*, San Francisco, Jossey-Bass, 2006.
- SAAYMAN, W.: *Being Missionary – Being Human. An overview of Dutch Reformed Mission*, Pietermaritzburg, Cluster Publications, 2007.
- SCHREITER, R.: Mission from the ground up. Emergent themes in: contemporary mission, in: Kalu, O. U. – Vethanayagamony, P – Chia, E. K-F. (ed.): *Mission after Christendom. Emergent themes in contemporary mission*, Louisville, Westminster John Knox, 2010, 12–24.
- SWART, J.: Christian Leadership as Communion Imagination in the Public Networking of Organizational Companionship, in: *Journal of Religious Leadership* 7/2 (2008), 87–115.
- World Communion of Reformed Churches. 2010, *Proceedings of the Uniting General Council 2010*, Grand Rapids, United States, June 18–28, 2010.